

چالش‌های شبکه‌های مجازی در تعاملات اجتماعی: مطالعه موردی دانش آموزان دبیرستان‌های تهران

منوچهر علی شاه بابا * دانشجوی دکتری گروه ارتباطات واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

غلامرضا لطیفی دانشیار برنامه‌ریزی اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

محمد رضا رسولی دانشیار گروه ارتباطات واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده

امروزه حضور شبکه‌های اجتماعی و برقراری ارتباطات میان‌فردی از نوع مجازی، به جزئی جدایی‌ناپذیر از زندگی بیشتر انسان‌ها به‌ویژه دانش آموزان بدل شده است. هدف مطالعه حاضر تبیین رابطه بین چالش‌های شبکه‌های اجتماعی با تعاملات اجتماعی دانش آموزان دبیرستانی بوده است. جامعه آماری پژوهش، دانش آموزان مقطع دبیرستان شهر تهران در نیمه اول سال ۱۳۹۸ بوده است. بر همین اساس حجم نمونه در این تحقیق با توجه به جمعیت آماری و بر اساس فرمول کوکران ۳۸۴ نفر به دست آمد. نمونه‌گیری به شیوه تصادفی انجام شد. داده‌ها در این پژوهش، به دو شیوه کتابخانه‌ای و میدانی جمع‌آوری گردید. برای جمع‌آوری داده‌های پیمایشی از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شد. روایی پرسش‌نامه محقق ساخته از نوع اعتبار صوری و سازه‌ای بوده است. پایایی پرسشنامه توسط آزمون آلفای کرونباخ تأیید شد. بر اساس نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون، با اطمینان ۹۵ درصد بین متغیرهای کیفیت رابطه و کیفیت ساختار شبکه‌های اجتماعی با اختلال در تعاملات اجتماعی دانش آموزان و همچنین انزوای اجتماعی در آنان رابطه معنی‌دار معکوس و منفی وجود دارد. در تحلیل رگرسیون مشخص گردید دو متغیر «کیفیت روابط شبکه‌ای» و «کیفیت ساختار شبکه‌ای» در مدل باقی می‌ماند و مجموعاً ۴۲/۱ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌کنند.

کلیدواژه‌ها: شبکه‌های اجتماعی، کیفیت رابطه، کیفیت ساختار، تعامل اجتماعی، انزوای اجتماعی.

مقدمه

ایجاد فضای تعاملی و کنشگری نوین انسانی به وسیله فناوری‌های جدید، مسائل تازه‌ای را در حوزه‌ی سیاست، فرهنگ، ارتباطات انسانی، روان‌شناسی اجتماعی و... پدید آورده است. پیدایش مفاهیم و پدیده‌هایی چون قدرت مجازی، روان‌شناسی مجازی، روابط مجازی، گفتمان مجازی و... از پیامدهای ایفای نقش فناوری اطلاعات در شکل‌گیری فضای کنشگری نوین و تعامل انسان-انسان در فضای مجازی در محیط اینترنت است. «رویکرد روان‌شناسانه به فضای سایبر بر مقوله‌هایی چون فضای ذهنی، الگوی رفتاری انسان و کامپیوتر، تخیل، هویت و شخصیت و... تأکید دارد. از دیدگاه مطالعات ارتباطی نیز این فضای کنشگری جدید در قالب مفاهیمی چون؛ فرآیندهای ارتباطات، ابزارها و پیامدهای ارتباط مورد بررسی قرار می‌گیرد» (خانیکی و بابایی، ۱۳۹۱: ۷۷-۷۵).

تعاملات اجتماعی مجازی را می‌توان با ویژگی‌های زیر از تعاملات واقعی تمیز داد: متن‌گرایی، انعطاف‌پذیری هویتی، دریافت‌های جایگزین، واپاشی رسانه‌ای، انعطاف‌پذیری موقت، جایگاه‌های مساوی شده (شاه‌قاسمی، ۱۳۸۵). در این حال به دلیل فقدان سرخ‌های اجتماعی در تعاملات متن‌محور، می‌بایست به پیامدهای منفی ارتباطات در فضای کنشگری جدید در شبکه‌های اجتماعی مجازی که در قالب مدل سرخ‌های اجتماعی تقلیل یافته^۱ (RSC) مورد بحث قرار گرفته است، توجه نمود. در این مدل استدلال می‌شود که کاهش سرخ‌های اجتماعی، کنترل تعامل میان افراد را مشکل می‌سازد و در نتیجه، گفت‌وگو از سیالیت کمتری برخوردار می‌شود که به راحتی قابل تنظیم نیست و نیاز به تلاش بیشتری دارد؛ به عبارت دیگر فشار کمتری بر افراد از سوی قوانین و رفتارهای مناسب وجود دارد؛ بنابراین تصمیمات گروهی اغلب افراطی‌تر از تعاملات در ارتباط چهره به چهره^۲ است و احتمال اینکه افراد رفتاری پرخاشگرانه با یکدیگر داشته باشند بیشتر است (ترولو^۳ و دیگران، ۱۳۹۰).

---

1. Reduced Social Cues

2. Face to Face

3. Trollo

اگرچه همه گروه‌های سنی به فضای مجازی گرایش دارند اما گروه جوانان و نوجوانان جهت ارتباطات با همسالان و سایر امورات خود بیش‌ازپیش از وسایل مجازی به‌خصوص اینترنت استفاده می‌کنند (Acar, 2015:36-37). بر اساس گزارش وضع جهانی اینترنت، ایران در بین ۲۰ کشور نخست دارای بیشترین کاربران استفاده از اینترنت در جایگاه ۱۶ قرار دارد. همچنین طبق این گزارش از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۹، میزان رشد کاربران اینترنتی ۲۴/۹۸۱ درصد بوده و کاربران اینترنت نیز حدود ۶۳۷۰۲۷۳۱ نفر است (Internet World State, 2019:2). این میزان رشد در ابعاد مختلف استفاده از فضای مجازی می‌تواند همراه با فرصت‌ها و تهدیداتی باشد.

شبکه‌های اجتماعی^۱ خدمات آنلاینی^۲ هستند که به اشخاص این امکان را می‌دهد تا بتوانند در یک چهارچوب معین صفحه شخصی خود را داشته باشند و خودشان را به دیگران معرفی نمایند. بدین وسیله ارتباط خودشان را با افراد دیگر حفظ کرده و علاوه بر این قادر به تشکیل ارتباط‌های اجتماعی جدید و بزرگ‌تر هستند (Boyd & Ellison, 2007). در واقع، شبکه‌ها ساختارهایی گسترده و باز هستند که بدون هیچ محدودیتی گسترش پیدا کرده‌اند و ویژگی‌های جدیدی را درون خود دارا می‌باشند. شبکه‌ها ابزار مناسبی برای فعالیت‌های مختلف هستند (Castells, 2005) به نقل از علیقلیان و همکاران، (۱۳۸۴)

ورود تکنولوژی ارتباطی جدید بر حیات اجتماعی معاصر پیامدهایی داشته و در دهه‌های اخیر دگرگونی‌های مثبت و منفی در شکل و نوع ارتباطات افراد به وجود آورده است، از جمله این پیامدها تغییر شکل نوع و نحوه ارتباطات بین دو جنس یا دگرذیسی صمیمیت^۳ بین آن‌ها بوده است (کنعانی و محمدزاده، ۱۳۹۵). به موازات آثار مثبت، شبکه‌های اجتماعی گرایش نوجوانان و جوانان به چت‌روم‌ها^۴، عشق‌های مجازی، کلاهبرداری و سوءاستفاده از دختران و پسران، با ارائه‌ی شخصیت‌های دروغین،

-
1. Social network
  2. On line
  3. transformation of intimacy
  4. Chat Room

ازدواج‌های اینترنتی، سرقت اطلاعات و اخاذی را نیز از جنبه منفی موجب شده است (قاسمی و محمدزاده، ۱۳۹۶).

فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی همچون شبکه‌های اجتماعی مجازی^۱ بارشد و توسعه خود دارای آثار مثبت و منفی می‌باشند و دیدگاه‌های متفاوتی درباره آن به وجود آمده است. پژوهش‌های مختلفی نشانگر ارتباط بین شبکه‌های مجازی و جنبه‌های مختلفی روانی - اجتماعی همچون افسردگی^۲ (Kerant Patterson Lundmark, Kiesler, 1997)، باورها و افکار منفی و عزت‌نفس پایین^۳ (Caplan, 2002)، اضطراب^۴ (Caplan, 2002؛ Caplan & High, 2007؛ Davis, 2001؛ LaRose, Mastro, Eastin, 2001)، احساس تنهایی^۴ (Caplan, 2002؛ Caplan & Anand, 2003؛ Nalwa & Anand, 2003)، اضطراب^۵ (Caplan, 2005) و کاهش در مهارت‌های اجتماعی (Caplan, 2005) وجود دارد.

بر اساس مطالب ذکر شده و نظر به اهمیت موضوع تعاملات اجتماعی و کنش ارتباطی نوجوانان، لازم است بررسی دقیق‌تری از چالش‌های تعامل در شبکه‌های اجتماعی دانش‌آموزان انجام شود. بنابراین پرسش اصلی پژوهش این است که میان چالش‌های شبکه‌های اجتماعی و تعاملات اجتماعی دانش‌آموزان چه رابطه‌ای وجود دارد؟

مطالعات پیشین

گسترده‌گی بیش از حد فضای مجازی و بهره‌گیری از آن، جدای از جنبه‌های مثبتی (سرعت تبادل اطلاعات، هزینه‌های پایین مبادله اطلاعات و سهولت گفت‌وگو) که به همراه دارد با انواع مختلفی از آسیب‌های روانی - اجتماعی به‌ویژه برای نوجوان همراه است (استوچدالی، کوینی، نلسون و اریکسون، ۲۰۱۵؛ دیلون و بوشمن، ۲۰۱۵). بارلت^۶

---

1. virtualSocial network

2. Depression

3. Low Self esteem

4. loneliness

5. Anxiety

6. Stokhdale, L. A., Coyne, S. M., Nelson, D. A., & Erickson, D. H

7. Barllet, Ch, P

(۲۰۱۵)؛ آک، اوزدمیر و کوزوکو^۱ (۲۰۱۵) بیان کردند که فضای مجازی با آسیب‌های روانی _ اجتماعی زیادی نظیر افسردگی، احساس تنهایی، اضطراب، مشکلات هویتی، اختلال در رشد اجتماعی، کاهش روابط اجتماعی _ محیطی به‌ویژه برای قشر نوجوانان و جوانان همراه است. ربیعی و محمدزاده‌یزد (۱۳۹۱) در پژوهش خویش از تأثیر منفی فضای مجازی و اینترنت بر روابط اجتماعی نوجوانان و گرایش آن‌ها به سمت انزوای اجتماعی گزارش کردند و بیان کردند که یکی از مهم‌ترین آسیب‌های فضای مجازی در نوجوانان گوشه‌گیری و انزوای اجتماعی آن‌ها و کاهش میزان تعاملات اجتماعی آن‌ها می‌باشد.

خانیکی و بابایی (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان: تأثیر سازوکارهای ارتباطی اینترنت بر الگوهای تعامل کنشگران فضای سایبر ایران به بررسی تأثیر و نقش سازوکارهای تعاملی اینترنت در شکل‌گیری الگوهای دسترسی، کنشگری و بیانی و کنشگران فضای سایبر ایران شامل وبلاگستان‌ها و شبکه‌های اجتماعی فارسی پرداختند. جامعه آماری؛ کنشگران فعال در چهار سرویس ارائه‌دهنده اصلی وبلاگ نویسی فارسی و چهار سایت شبکه‌های اجتماعی فضای سایبری ایران بودند. نتایج پژوهش نشان داد که بین الگوهای کنشگری بیانی و دسترسی در نظام تعاملی انسان-انسان در اینترنت و سازوکارهای ارتباطی این فناوری رابطه مثبت وجود دارد. همچنین نتایج آزمون‌ها نشان داد که میزان این رابطه در حد کم است (خانیکی و بابایی، ۱۳۹۱).

قیاسی (۱۳۹۴) در بررسی تأثیر استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایل محور بر سلامت اجتماعی نشان می‌دهد بین نوع استفاده کاربران از شبکه‌های مجازی، مدت‌زمان استفاده، مشارکت و فعال بودن کاربران و واقعی تلقی کردن محتوای شبکه‌های اجتماعی با سلامت اجتماعی و مؤلفه‌های آن رابطه منفی و معنی‌دار وجود دارد.

عطادخت و همکاران (۱۳۹۲)، در پژوهشی با عنوان «استفاده آسیب‌زا و نوع کاربری تلفن همراه در دانش‌آموزان دبیرستانی و رابطه آن با عملکرد تحصیلی و انگیزش پیشرفت» نشان دادند که استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه با عملکرد تحصیلی و انگیزش پیشرفت رابطه

منفی دارد. همچنین، بین انگیزش پیشرفت دانش‌آموزان استفاده‌کننده از تلفن همراه و دانش‌آموزانی که از آن استفاده نمی‌کنند، تفاوت معنی‌داری وجود دارد.

آقایاری هیر و همکاران (۱۳۹۵) نیز در بررسی ضریب نفوذ شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه و تأثیر آن بر سلامت اجتماعی دانشجویان به این نتیجه رسیدند که میانگین سلامت اجتماعی افراد عضو و غیرعضو در شبکه‌های اجتماعی به نفع افراد غیرعضو متفاوت و معنادار می‌باشد. همچنین، بین میزان استفاده از شبکه‌های مجازی با مؤلفه‌های سازواری اجتماعی و مشارکت اجتماعی و همچنین شاخص کل سلامت اجتماعی رابطه منفی و معنادار وجود دارد.

نتایج پژوهش محسن نیازی و همکاران (۱۳۹۶)، با عنوان فراتحلیل رابطه بین اینترنت و انزوای اجتماعی به شیوه پیمایش و با ابزار پرسش‌نامه نشان داد اندازه اثر یا ضریب تأثیر اینترنت بر انزوای اجتماعی معادل ۰/۲۱۴ است که برحسب نظام تفسیری کوهن این میزان تأثیری در حد کم ارزیابی می‌شود و همچنین با در نظر گرفتن جنسیت به‌عنوان متغیر تعدیل‌کننده این ضریب برای مردان (۰/۵۳۹)، بالاتر از زنان (۰/۲۴۶) ارزیابی شد. در مجموع نتایج پژوهش نشان داد که اینترنت بر انزوای اجتماعی اثرگذار است اگرچه این میزان در بین مردان بیش‌تر از زنان است.

صادق زاده، در تاج و منادی (۱۳۹۷) در پژوهش خود به‌منظور شناخت انگیزه‌های دانش‌آموزان دختر در استفاده از اینستاگرام، با تکنیک مصاحبه به هفت مورد رسیدند که عبارت‌اند از: تازگی و نوظهور بودن اپلیکیشن اینستاگرام، تشویق دوستان و همسالان، در جریان اخبار و اطلاعات قرار داشتن، اوقات فراغت، تداوم دوستی‌های قدیم و آغاز روابط جدید، ابراز خویشتن و فرار از واقعیت و آرامش یافتن.

گونچار و آدامز (۲۰۰۹) با پژوهشی بر روی کاربران اینترنتی در آمریکا نشان دادند که استفاده بیش‌ازاندازه از اینترنت با افزایش احساس تنهایی و افسردگی و کاهش روابط اجتماعی رابطه دارد. آن‌گونه که رملی (۲۰۰۴) نیز به این نتیجه رسید که روی آوردن به

ارتباط‌های غیرحضوری و اینترنتی مانع بزرگی برای رشد مهارت‌های اجتماعی نظیر احساسات، کنترل احساسات و برقراری روابط عاطفی و اعتماد به نفس است.

ادبیات نظری پژوهش

بسیاری از پژوهش‌هایی که به بررسی انگیزه‌های افراد برای عضویت در شبکه‌های اجتماعی مجازی پرداخته‌اند، نشان می‌دهند که این شبکه‌ها، همه نیازهای کاربران را تأمین می‌کنند. افراد برای سرگرمی، نیازهای اطلاعاتی، معاشرتی، کنجکاوی، رهایی، تعامل اجتماعی و گذاران وقت در این فضا حضور می‌یابند (فلاحی و همکاران، ۲۰۱۰). شبکه‌های اجتماعی اگرچه با گردهم‌آوردن دوستان می‌توانند به افزایش ارتباطات انسانی کمک کنند و روابط دوستی افراد دور از هم را مستحکم‌تر کنند، اما بر روابط دوستی افراد نزدیک به هم تأثیر منفی دارد. از عوارض تربیتی شبکه‌های اجتماعی می‌توان به این موارد اشاره نمود: درگیر شدن زودهنگام کودکان با مسائل غیر مربوط با گروه سنی آن‌ها، عدم پایبندی به ارزش‌های خانوادگی و اجتماعی، منحرف شدن توجه از اهداف زندگی واقعی، نابودی خلاقیت، مقایسه پیوسته خود با دیگران، کاهش روابط بین افراد فامیل و دوستان، نبود حریم و حرمت در شبکه‌های اجتماعی، اسطوره‌سازی کاذب (شکر بیگی، ۱۳۹۱).

شبکه‌های اجتماعی با ایجاد حس اعتماد، کانالی عاطفی - شناختی را ایجاد می‌نمایند که تأثیر بالایی بر روابط بین کاربران این شبکه‌ها و وبسایت‌هایی این‌چنینی دارند. شکل‌گیری اعتماد به دلیل فراگیر بودن دارای اهمیت زیادی است، چراکه بدین ترتیب موجبات گسترش گرایش به شبکه‌های اجتماعی در سطح وسیعی از افراد جامعه فراهم آورده و به صورت پی‌درپی توسعه‌ای روزافزون می‌یابند (لی و لی، ۲۰۱۰). این شبکه‌ها نقش مهمی در شکل‌گیری و جهت‌دهی افکار عمومی در سطوح مختلف ملی، منطقه‌ای و جهانی بازی می‌کنند (ذکایی و کاتبی، ۲۰۱۰). با پیدایش شبکه‌های اجتماعی، استفاده از این شبکه‌ها جزء جدایی‌ناپذیری از زندگی بسیاری از دانشجویان و دانش‌آموزان شده است و بر روی کلیه جوانب زندگی، از جمله میزان مطالعه، عملکرد تحصیلی و سایر مهارت‌های تحصیلی آن‌ها تأثیر مستقیم داشته است (فلاحی و همکاران، ۲۰۱۰).

شبکه‌های اجتماعی مجازی گونه‌ای از الگوهای تماس هستند که در آن‌ها تعاملات و ارتباطات بین عوامل شبکه‌ای توسط یک پایگاه فنی و زیرساخت اینترنت مورد پشتیبانی قرار می‌گیرد. در این شبکه‌ها هدف، علاقه یا نیاز مشترک می‌تواند عنصری پیونددهنده باشد که باعث می‌شود تا عوامل مرتبط حتی بدون حضور فیزیکی احساس کنند که در یک اجتماع و جمع حقیقی قرار گرفته‌اند (هایدمان، ۲۰۱۰: ۲).

بر اساس رویکرد استفاده و رضامندی، ریشه‌های اجتماعی و روان‌شناختی باعث نیازهایی می‌شود که نتیجه آن‌ها انتظارات از رسانه‌های جمعی است که سبب گوناگونی الگوهای عرضه رسانه‌ها می‌شود و به برآورده شدن نیازها می‌انجامد (مهدی زاده، ۱۳۸۴: ۶۹). بر اساس این نظریه، انگیزه از نیاز نشأت می‌گیرد. هر قدر افراد بیشتر حس کنند که رسانه، به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم، موجب رفع نیاز می‌شود، تمایل بیشتری به استفاده از آن خواهند داشت (ویندال و همکاران، ۱۳۷۶: ۱۹۳).

رویکرد نظری دیگر که می‌تواند به‌عنوان مبنایی برای تحلیل در این پژوهش به کار گرفته شود، نظریه حوزه عمومی هابرماس است. حوزه عمومی موردنظر هابرماس فضایی است که در آن «افراد به شیوه عقلانی بتوانند به بحث بپردازند و در این بحث به توافقی برسند و افراد در این محیط‌ها بتوانند به‌طور برابر شرکت کنند، قدرت در این بحث‌ها دخالتی ندارد، هر موضوعی بتواند در این بحث‌ها مطرح شود، در این بحث‌ها افراد بتوانند مسائل خصوصی خود را مطرح کنند، این بحث‌ها همیشه باز است و همیشه می‌توان به آن رجوع کرد و درباره آن بحث کرد» (آزاد ارمکی و امامی، ۱۳۸۳: ۶۵).

ابزارهای ارتباطی در حوزه عمومی از مهم‌ترین موضوعات قلمداد می‌شود که در حوزه عمومی مجازی شبکه‌های اجتماعی که در آن به اشتراک اطلاعات پرداخته می‌شود ابزارهای ارتباطی این حوزه محسوب می‌شوند (محسنی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۰)؛ به‌عبارت‌دیگر، گفتگو مؤلفه اساسی حوزه عمومی است که شبکه‌های مجازی زمینه مناسبی برای ظهور آن به شمار می‌رود. به گونه‌ای که شهروندان می‌توانند از طریق آن به گفتگو و تعامل پیرامون مسائل و موضوعات موردعلاقه بپردازند و بدین‌صورت برای استفاده

مشترک از اطلاعات، فرصت برابر داشته باشند (یزدخواستی و همکاران، ۱۳۹۲: ۹۶ و ۹۷). بر این اساس، امکان آسان ارتباط برقرار ساختن مؤثر در حوزه عمومی به افراد اجازه می‌دهد خود را از شنوده یا خواننده منفعل به سخنگویی بالقوه و مشارکت‌کننده در یک گفتگو تبدیل سازند (سیدعلوی و نقیب‌السادات، ۱۳۹۱: ۱۲۴). در واقع، حوزه عمومی مجازی، فضایی تصویری است که فناوری‌های ارتباطی - اطلاعاتی ایجاد می‌کنند و فضایی است بسیار فراخ و باز که هر فرد یا گروه در صورت دارا بودن زمینه‌ها و ابزار لازم، می‌تواند به درون آن راه یابد، پس این فضا در واقع نوعی حوزه عمومی است که هابرماس آن را همچون قلمرو مکالمه یا گفتگوی فارغ از زور و اجبار و معطوف به یک توافق عملی تعریف می‌کند (سیدعلوی و نقیب‌السادات، ۱۳۹۱: ۱۳۱).

نظریه وابستگی به مخاطبان هم‌بیش‌هایی را برای این پژوهش دربردارد. نظریه وابستگی به‌عنوان یک نظریه بوم‌شناختی بر روابط بین نظام‌های بزرگ، متوسط و کوچک و اجزای آن‌ها تمرکز می‌کند. نظریه بوم‌شناختی، جامعه را به‌عنوان یک ساختار ارگانیک تلقی می‌کند و درصدد فهم ارتباط بین بخش‌های خرد و کلان نظام‌های اجتماعی و تبیین رفتار هر یک از بخش‌ها برحسب این روابط است. نظام رسانه یک بخش مهم از تاروپود اجتماعی جامعه‌ی مدرن و دارای رابطه با افراد، گروه‌ها، سازمان‌ها و دیگر نهادهای اجتماعی است» (دی فلور و بال روکیچ، ۱۹۸۹: ۳۰۲-۳۰۳).

این نظریه حاکی از آن است که افراد وابستگی‌های متفاوتی به رسانه‌ها دارند و این وابستگی‌ها از شخصی به شخص دیگر، از گروهی به گروه دیگر و از فرهنگی به فرهنگ دیگر متفاوت است. در جامعه‌ی توسعه‌یافته‌ی جدید، بسیاری از اعمال زندگی و تجارت، مستلزم اطلاعات تازه و قابل اعتماد است و مخاطبان وابستگی زیادی به اطلاعات رسانه‌های جمعی دارند (سورین و تانکارد، ۱۳۸۱: ۴۱۳). مک کوایل و سون ویندال (۱۳۸۸)، مهم‌ترین و اصلی‌ترین ایده‌ی نظریه وابستگی مخاطبان را وابسته بودن مخاطبان به منابع اطلاعاتی رسانه‌های جمعی برای دانستن و جهت‌گیری نسبت به رویدادهای اجتماعی ذکر می‌کنند.

بر اساس این نظریه، افراد به خاطر دو نیاز به رسانه وابسته می‌شوند:

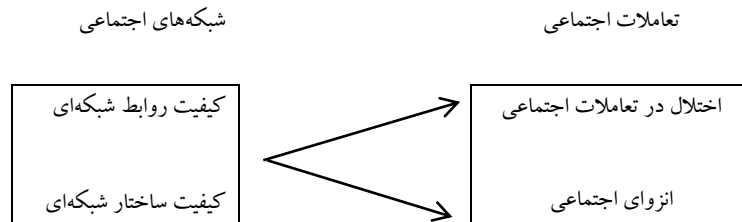
۱- نیاز به داشتن اطلاعات (اطلاع از تحولات و رویدادهای جامعه نوین)

۲- نیاز به ندانستن و گریز از واقعیات (برنامه‌های طنز در اوقات فراغت و...)

این دو نیاز از پدیده‌های مدرن زندگی شهری هستند که از سویی داشتن اطلاعات بیشتر و از سوی دیگر، گریز از واقعیت و نیاز به داشتن اوقات فراغت در حضور رسانه‌ها را به وجود می‌آورد. بر اساس این نظریه، نیازهای افراد تداوم دارد و با رفع یک نیاز، نیاز دیگری مطرح می‌شود که باید توسط رسانه‌ها رفع شود. هرچه نیازها بیشتر باشد، میزان وابستگی بیشتر می‌شود و هرچه میزان وابستگی بیشتر باشد، تأثیر رسانه‌ها بر رفتار و نگرش اشخاص بیشتر خواهد شد. در این نظریه پیام بر رفتار، دانش و نگرش افراد تأثیر می‌گذارد و مخاطبان تنها حس انفعال دارند و بدون عکس‌العمل خاصی وابسته می‌شوند و اعتیاد پیدا می‌کنند (زارعیان، ۱۳۸۲). در این میان استفاده از شبکه‌های اجتماعی هم بر فرهنگ، رفتار، عقاید، افکار و نگرش افراد تأثیر می‌گذارد (یانگ و همکاران، ۲۰۱۴)، شیوه و سبک زندگی را تغییر می‌دهد و بر انتخاب نوع پوشش و آرایش افراد خصوصاً نوجوانان و جوانان تأثیرگذار است (محسنی تبریزی و هاشمی، ۱۳۹۰) و با افزایش مدت‌زمان استفاده از این شبکه‌ها، میزان تأثیر نیز افزایش می‌یابد.

بری و لمن یکی از نظریه‌پردازان در حوزه رسانه‌های اجتماعی است که به بررسی تأثیرات این رسانه‌ها در جامعه پرداخته و معتقد است که رسانه‌های اجتماعی با تغییر الگوهای ارتباطی، تعاملات اجتماعی را تقویت کرده‌اند و در پی آن نوعی از فردگرایی به نام فردگرایی شبکه‌ای ایجاد شده که مکمل ارتباطات است. وی مطرح می‌کند از آنجایی که مخاطبان در رسانه‌های اجتماعی نقش فعالانه دارند، تأثیرات رسانه‌های اجتماعی در جامعه و ارتباطات اجتماعی تابع نوع استفاده افراد از این رسانه‌ها است (نوربخش و صحراگرد، ۱۳۹۷: ۵).

مدل نظری تحقیق

شکل شماره ۱. مدل مفهومی پژوهش

فرضیه‌ها

- کیفیت روابط شبکه‌ای بر اختلال تعاملات اجتماعی دانش‌آموزان اثر معنادار دارد. به این معنی که کیفیت پایین روابط شبکه‌ای و تجربه عوامل آسیب‌زای آن توسط دانش‌آموزان باعث اختلال در تعاملات اجتماعی آنان می‌شود؛
- کیفیت ساختار شبکه‌ای بر اختلال در تعاملات اجتماعی دانش‌آموزان اثر دارد. به این معنی که کیفیت پایین ساختار شبکه‌ای و تجربه عوامل آسیب‌زای آن توسط دانش‌آموزان باعث اختلال در تعاملات اجتماعی آنان می‌شود؛
- کیفیت روابط شبکه‌ای بر انزوای اجتماعی دانش‌آموزان اثر دارد. به این معنی که کیفیت پایین روابط شبکه‌ای و تجربه عوامل آسیب‌زای آن توسط دانش‌آموزان باعث افزایش مؤلفه‌های انزوای اجتماعی آنان می‌شود؛
- کیفیت ساختار شبکه‌ای بر انزوای اجتماعی دانش‌آموزان اثر دارد. به این معنی که کیفیت پایین ساختار شبکه‌ای و تجربه عوامل آسیب‌زای آن توسط دانش‌آموزان باعث افزایش مؤلفه‌های انزوای اجتماعی آنان می‌شود.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نوع پژوهش توصیفی و روش پیمایشی است. جامعه آماری پژوهش حاضر دانش‌آموزان مقطع دبیرستان شهر تهران در نیمه اول سال

۱۳۹۸ بوده است. بر همین اساس حجم نمونه در این تحقیق با توجه به جمعیت آماری و بر اساس فرمول کوکران ۳۸۴ نفر به دست آمد. نمونه‌گیری به شیوه تصادفی انجام شد. داده‌ها در این پژوهش، به دو شیوه کتابخانه‌ای و میدانی جمع‌آوری گردید. برای جمع‌آوری داده‌های از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شد. روایی پرسش‌نامه محقق ساخته از نوع اعتبار صوری (تأییدشده توسط استادان و متخصصان حوزه علوم ارتباطات و مشاوره) و اعتبار سازه‌ای بوده است. پایایی پرسشنامه توسط آزمون آلفای کرونباخ تأیید شد به این صورت که با فاصله‌ی دوهفته‌ای دوباره بر روی ۴۰ نفر از دانشجویان اجرا شد. سپس ضریب همبستگی بین نمرات حاصل از دو بار اجرا به‌عنوان شاخص ضریب پایایی مقیاس در نظر گرفته شد. بر اساس نتایج به‌دست آمده ضریب پایایی برای کل مقیاس برابر ۰/۸۸۱، برای زیر مقیاس کیفیت رابطه شبکه‌ای ۰/۸۳۱ و برای زیر مقیاس کیفیت ساختار شبکه‌ای ۰/۷۹۲ بود. ضریب پایایی برای متغیر اختلال در تعامل اجتماعی ۰/۷۸۲ و برای انزوای اجتماعی ۰/۸۰۴ به‌دست آمده است.

تعریف عملیاتی متغیرهای پژوهش

کیفیت روابط شبکه‌ای: روابط در شبکه‌های اجتماعی همان پیوندهای درونی و بیرونی هستند. تأثیرات حضور در شبکه‌های اجتماعی را از طریق نوع روابط خود در جوامع مجازی به ظهور گذاشته و از دیگر سو برخی از این تأثیرات را در زندگی خود در جهان خارج به عرصه نمایش می‌گذارند. برای سنجش کیفیت روابط شبکه‌ای از مقیاس محقق ساخته با ۱۰ سؤال استفاده شده است.

کیفیت ساختار شبکه‌ای: یکی از عواملی که کاربران در انتخاب شبکه اجتماعی جذب می‌کند، نوع امکانات و شرایطی است که آن شبکه برای کاربر فراهم می‌سازد تا بتواند با اعضای درون شبکه و بیرون از شبکه ارتباط برقرار کند. برای سنجش کیفیت ساختار شبکه‌ای از پرسشنامه محقق ساخته با ۱۲ سؤال استفاده شده است.

تعاملات اجتماعی: در این مقاله چالش‌های تعاملات اجتماعی در دو بعد؛ اختلال در فرایند تعاملات اجتماعی؛ و انزوای اجتماعی بررسی می‌شود و برای هر کدام شاخص‌های معینی به شرح زیر تعیین شده است:

شاخص‌های اختلال در تعاملات اجتماعی: اختلال در اعتماد فردی، تعمیم‌یافته و اجتماعی؛ اختلال در انسجام اجتماعی، اختلال در مشارکت ارتباطی

شاخص‌های انزوای اجتماعی: احساس تنهایی، احساس عجز و ناتوانی، احساس از خود بیگانگی، احساس بی‌معنایی

یافته‌های پژوهش

نتایج تحقیق نشان داد که از بین دانش‌آموزان مورد مطالعه، ۴۵ درصد پسر و ۵۵ درصد دختر بودند که بیشترین تعداد دانش‌آموزان از رشته تحصیلی علوم انسانی بوده است (۳۹/۸ درصد). مقایسه درصد فراوانی استفاده شبکه‌های اجتماعی مجازی نشان می‌دهد که بیشترین کاربرد دانش‌آموز را به ترتیب اینستاگرام، تلگرام و فیس بوک دارد. هر سه شبکه، بیش از نیمی از افراد را به خود اختصاص داده است. بر این اساس نزدیک به نیمی از دانش‌آموزان در شاخص‌های تعاملات اجتماعی خود دارای اختلال عملکردی هستند (۴۲/۵ درصد). حدود ۴۰ درصد از دانش‌آموزان، انزوای اجتماعی در سطح متوسط و زیاد را تجربه کرده‌اند. نزدیک به ۳۵ درصد دانش‌آموزان در روابط شبکه‌ای خود، دارای روابط و عناصر آسیب‌زا بوده‌اند که کیفیت روابط شبکه‌ای را به سطح پایینی تنزل داده است.

برای بررسی وجود و نوع رابطه بین متغیرهای روابط و ساختار شبکه‌ای و تعاملات اجتماعی دانش‌آموزان و بررسی فرضیات پژوهش از آزمون ضریب همبستگی پیرسون و به دنبال آن از رگرسیون خطی استفاده گردید. در ابتدا آزمون کلموگروف - اسمیرنوف جهت بررسی پیروی داده‌ها از توزیع نرمال، به کار برده شد. همان‌طور که در جدول زیر

آمده است، نتایج نشان داد متغیرهای موردبررسی در این پژوهش از توزیع نرمال پیروی می‌کنند.

جدول ۱. نتایج آزمون کلموگروف - اسمیرنف جهت بررسی پیروی داده‌ها از توزیع نرمال

متغیر	میانگین	انحراف معیار	مقدار آماره z	سطح معنی‌داری	نتیجه
روابط شبکه‌ای	۳/۲۱	۰/۵۸۰	۱/۱۱۵	۰/۳۱۹	نرمال
ساختار شبکه‌ای	۳/۹۸	۱/۰۹۱	۰/۹۴۲	۰/۲۱۲	نرمال
اختلال در تعاملات اجتماعی	۳/۷۰	۱/۱۴۰	۰/۹۸۰	۰/۲۷۵	نرمال
انزوای اجتماعی	۴/۱۲	۰/۹۷۱	۱/۴۷۳	۰/۵۸۰	نرمال

در ادامه آزمون ضریب همبستگی پیرسون برای بررسی فرضیه پژوهش اجرا شد. با توجه به سطوح معنی‌داری در آزمون ضریب همبستگی پیرسون و مقایسه آن با میزان خطای مجاز ۰/۰۵ با اطمینان ۹۹ درصد بین متغیرهای پیش‌بین پژوهش (روابط شبکه‌ای و ساختار شبکه‌ای) با متغیر ملاک (تعاملات اجتماعی و انزوای اجتماعی) از نظر آماری رابطه معنی‌دار از نوع معکوس و منفی وجود دارد. بر این اساس فرضیه‌های ۴ گانه تحقیق به این شکل تأیید می‌شوند که کیفیت پایین روابط و ساختار شبکه‌ای با میزان بالای اختلال در تعاملات اجتماعی و انزوای اجتماعی در دانش‌آموزان مورد مطالعه همراه است.

جدول ۲. ضریب همبستگی پیرسون جهت بررسی فرضیات پژوهش

نتیجه	معنی‌داری	همبستگی پیرسون	متغیرهای پژوهش	
رابطه معکوس	۰/۰۰۰	۰/۶۴۲	اختلال تعامل اجتماعی	کیفیت روابط شبکه‌ای
رابطه معکوس	۰/۰۰۰	۰/۴۸۱	اختلال تعامل اجتماعی	کیفیت ساختار شبکه‌ای
رابطه معکوس	۰/۰۰۲	۰/۵۶۵	انزوای اجتماعی	کیفیت روابط شبکه‌ای
رابطه معکوس	۰/۰۰۷	۰/۳۲۴	انزوای اجتماعی	کیفیت ساختار شبکه‌ای

پس از این مرحله، برای بررسی تأثیر هم‌زمان متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته اختلال در تعاملات اجتماعی از رگرسیون چندگانه استفاده شد که نتایج آن در جدول ۳ (۳-۱ الی ۳-۳) آمده است. ضریب همبستگی چندگانه ۰/۶۵ است که نشان می‌دهد همبستگی بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته بالاست. ضریب تعیین تعدیل شده، ۰/۴۲۱ است و نشان می‌دهد که ۴۲/۱ درصد از تغییرات متغیر وابسته یعنی اختلال در تعاملات اجتماعی توسط متغیرهای مستقل تحقیق تبیین می‌شوند. همچنین مقدار آزمون F، 52/112 است و در سطح خطای کمتر از یک درصد معنادار است که نشان‌دهنده آن است که متغیرهای مستقل تحقیق می‌توانند تغییرات متغیر وابسته را تبیین نمایند.

همچنین مشخص شد که پس از ورود هم‌زمان متغیرهای مستقل، دو متغیر «کیفیت رابطه شبکه‌ای» و «کیفیت ساختار شبکه‌ای» بر متغیر وابسته «اختلال در تعاملات اجتماعی» تأثیر معنادار دارند. همچنین متغیر کیفیت رابطه شبکه‌ای نقش بسیار مهم‌تری در پیش‌بینی اختلال تعامل اجتماعی ایفا می‌کند (ضریب بتا ۰/۳۴۷-).

جدول ۳. نتایج رگرسیون چند متغیره

خطای استاندارد بر آورد	Adj R square	R square	R
46/5	421/0	422/0	650/0

جدول ۴. نتایج رگرسیون چند متغیره

Sig	F	مجدور میانگین	درجه آزادی	مجموع مجذورات	
0.000	52/112	2/10326	3	6/23514	رگرسیون
		20/70	380	5/27250	باقیمانده

جدول ۵. نتایج رگرسیون چند متغیره

Sig	t	ضرایب استاندارد شده	ضرایب استاندارد نشده		متغیرها
		بتا	خطای استاندارد	B	
000/0	28/5-	347/0-	08/0	01/1-	کیفیت روابط شبکه‌ای
1/0	05/1-	112/0-	03/0	24/0-	کیفیت ساختار شبکه‌ای

بحث و نتیجه‌گیری

یکی از مهارت‌های مهمی که هر فرد باید از آن بهره‌مند باشد، مهارت‌های اجتماعی است. اسلبی و گوارا (۲۰۰۳) مهارت‌های اجتماعی را با سازگاری اجتماعی هم‌معنی می‌دانند. به نظر آن‌ها مهارت اجتماعی یعنی توانایی برقراری ارتباط متقابل با سایر افراد به‌ویژه در بعد اجتماعی، به طوری که در هنجارهای جامعه مورد قبول و دارای ارزش باشد.

باید توجه داشت که شبکه‌های مجازی دارای کارکردهای مثبت و منفی هستند که با آموزش صحیح و فرهنگ‌سازی کاربران آن می‌توان به وسیله آن عقلانیت ارتباطی را گسترش داد (فرخ‌نیا و لطفی، ۱۳۹۰: ۹۴). در این ارتباط تامپسون معتقد است «اگر می‌خواهیم تأثیر فرهنگی رسانه‌های ارتباطی در جهان را درک کنیم، باید این دیدگاه را کنار بگذاریم که مواجهه با رسانه‌ها یکسره به ترک شیوه‌های سنتی زندگی و پذیرش اسلوب‌های مدرن زندگی منجر خواهد شد، در خود مواجهه با رسانه‌ها هیچ موضع رویارویی با سنت نیست، رسانه‌های ارتباطی را می‌توان نه تنها در جهت چالش و تضعیف ارزش‌ها و باورهای سنتی، بلکه به‌منظور گسترش و تحکیم سنت‌ها نیز مورد استفاده قرار داد» (تامپسون، ۱۳۸۰: ۲۳۹).

یافته‌های این پژوهش این دیدگاه نیک لی^۱ (۲۰۰۵) را مبنی بر اینکه علاقه اجتماعی همراه با احساس‌های مربوط به تعلق‌پذیری، همکاری و مشارکت داشتن در شبکه اجتماعی و حمایت شدن توسط آن، با سلامت جسمی و روانی ارتباط مثبت دارد را تأیید می‌کند. اختلال در تعامل اجتماعی و افزایش انزوای اجتماعی عمدتاً نشانه‌ای بر عدم تعلق و مشارکت اجتماعی کاربران است. در این شرایط نمی‌توان ارتباطاتی از نوع حمایت اجتماعی، اشتراک‌گذاری اطلاعات، همدلی و هم‌نوایی گروهی و احساس شادمانی در فضای شبکه‌های اجتماعی را انتظار داشت.

پژوهش‌ها بین استفاده آسیب‌زای اینترنت و رفتار اجتماعی آنلاین و مشکلاتی همچون فقدان حمایت اجتماعی^۲، احساس تنهایی و اضطراب اجتماعی همبستگی مثبت را

1. Nick Leigh

2. Social support

نشان می‌دهند (Morahan & Schumacher, 2000, Caplan 2005 & 2007). پژوهش (Gunuc, Dogan, 2013) درباره ارتباط بین حمایت اجتماعی و اعتیاد به اینترنت در نوجوانان نشان می‌دهد که رابطه معکوس بین این دو وجود دارد. بدین معنا که هراندازه حمایت اجتماعی بیشتر باشد نوجوان گرایش کمتری در استفاده از اینترنت دارد.

احساس تنهایی به معنای ادراک فرد از فقدان رابطه با دیگران است که شامل عناصر اصلی و مهمی مانند احساس نامطلوب فقدان یا از دست دادن همدم، جنبه‌ای ناخوشایند و منفی داشته و با از دست دادن سطح کیفی روابط با دیگران متناظر است. در واقع احساس تنهایی پیامدهای روان‌شناختی و اجتماعی برای فرد به دنبال دارد و افرادی که احساس تنهایی بالایی دارند سعی می‌کنند از روش‌های دیگر این خلأ را پوشش دهند (رضوی زاده و عبدالملکی، ۱۳۹۹: ۱۰۹).

از نتایج استنباط می‌شود که متغیر کیفیت رابطه / ساختار شبکه‌های اجتماعی بر متغیر اختلال در تعامل اجتماعی دارای تأثیر متوسطی است. در این راستا نتایج تحقیق کیو و همکاران (۲۰۱۰)، تایسر و همکاران (۲۰۱۴) و همچنین، ترید و همکاران (۲۰۱۴) نیز بیانگر رابطه منفی و معکوس بین میزان استفاده از شبکه‌های مجازی با تعاملات اجتماعی کاربران است. بر اساس این تحقیقات، شکل‌گیری اجتماعات در فضای مجازی موجب کم‌رنگ و بی‌اهمیت شدن اجتماعات جهان واقعی شده و به تدریج منجر به کاهش سلامت اجتماعی در جامعه می‌گردد.

شواهدی مبنی بر نقش اعتیاد به گوشی هوشمند در کاهش روابط اجتماعی و کیفیت دوستی، انزوای اجتماعی و تجربه احساس تنهایی در کاربران اینترنت به دست آمده است. (فقیه آرام؛ ابراهیمی و ضرغام، ۱۳۹۵). باید این نکته توجه داشت که آسیب در عملکرد اجتماعی را نباید صرفاً به سطح فردی و مبتنی بر سلامت عملکرد اجتماعی محدود ساخت، چراکه شواهد موجود آسیب‌هایی را در سطح کنش‌های اجتماعی و به شکل تغییر در سبک تعاملات اجتماعی و روابط بین فردی در جامعه نشان داده‌اند (فرقانی و مهاجری، ۱۳۹۷).

نتایج مطالعات متعددی حاکی از آن است که مشکلات استفاده از اینترنت و شبکه‌های مجازی با اختلالات عملکرد روانی و اجتماعی همراه است و ارتباط معناداری بین تنهایی، افسردگی و از خود بیگانه شدن و شبکه‌های مجازی اینترنتی وجود دارد (ozdemir Et al, 2014:284). نتایج پژوهش اسمعیلی راد و احمدی (۱۳۹۸) با عنوان ارتباط بین اعتیاد به شبکه‌های اجتماعی آنلاین و اختلالات روان‌شناختی نشان داد بین افسردگی و خودبیگانگی و اضطراب و میزان استفاده از شبکه‌های مجازی و اجتماعی و رضایت از زندگی با میزان اعتیاد به شبکه‌های اجتماعی و مجازی بیش‌تر باشد رضایت از زندگی کاهش می‌یابد. افرادی که بیش‌تر وقت خود را صرف گذراندن با شبکه مجازی می‌کنند و به دلیل اعتیادی که به شبکه‌های مجازی دارند ارتباط در شبکه‌های مجازی به ارتباط در دنیای واقعی ترجیح می‌دهند و به دلیل اینکه بیش‌تر وقتشان را صرف روابط آنلاین می‌نمایند در موقعیت تنها تر و منزوی‌تر از زندگی غیرمجازی خویش قرار می‌گیرند که منجر به قطع ارتباط هیجانی، خستگی ذهنی و اضطراب می‌شود و این امر بیگانگی اجتماعی فرد نسبت به جامعه را به وجود می‌آورد.

طبق نظریه وابستگی راکیچ و دفلور، افراد برای تأمین برخی نیازها و دستیابی به اهداف خاصی که دارند به رسانه‌ها وابسته می‌شوند و برانگیخته شدن این نیازها و انگیزه‌ها در استفاده از رسانه، خود مشروط به یک دسته عوامل بیرونی است که ممکن است تحت کنترل افراد هم نباشد. در این میان دانش‌آموزان دختر به‌طور مختلف ممکن است نیازهایشان را با شبکه‌های اجتماعی موبایلی رفع کنند و همچنین در زمینه‌های مختلف از این شبکه‌ها به‌طور متفاوتی استفاده نمایند. در حقیقت ایجاد وابستگی بیشتر به رسانه سبب افزایش احتمال تأثیرگذاری می‌شود زیرا هر چه وابستگی رسانه‌ای در ارتباط با یک پیام ویژه بیشتر باشد، این احتمال که پیام، شناخت، احساسات و رفتارهای کاربران را تغییر دهد بیشتر است.

منابع

- ترلو، کریسپین؛ تومیک، آلیس و لنگل، لورد (۲۰۰۴). ارتباطات کامپیوتر- واسط، تعاملات اجتماعی و اینترنت. ترجمه: سروناز تربتی (۱۳۹۰). تهران: انتشارات جامعه شناسان.
- خانیکی، هادی و بابایی، محمود (۱۳۹۱). «تأثیر سازوکارهای ارتباطی اینترنت، بر الگوی تعامل کنشگران فضای سایبر ایران»، فصلنامه علمی - پژوهشی علوم اجتماعی، شماره ۵۶، دوره بهار، صص ۷۵-۸۷.
- رضوی زاده، سیدنورالدین، عبدالملکی، پروانه. (۱۳۹۹). نقش عوامل روان‌شناختی در گرایش دانشجویان به فضای مجازی. مطالعات رسانه‌های نوین، ۶(۲۳)، ۶۷-۹۰.
doi: 10.22054/nms.2021.33212.513
- سورین، ورنر و تانکارد، جیمز (۱۹۹۲). نظریه‌های ارتباطات (چاپ پنجم). ترجمه: دکتر علیرضا دهقان (۱۳۸۹). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- شاه‌قاسمی، احسان (۱۳۸۵). «مروری بر زمینه‌های تأثیر فضای مجازی بر نظریه‌های ارتباطات»، مجله جهانی رسانه، نسخه فارسی، دوره ۱ شماره ۲، پاییز و زمستان. صص ۷-۹.
- فرقانی، محمدمهدی، مهاجری، ربابه (۱۳۹۷). رابطه بین میزان استفاده از شبکه‌های مجازی و تغییر در سبک زندگی جوانان، مطالعات رسانه‌های نوین، دوره ۴، شماره ۱۳، صص: ۲۹۲-۲۵۹.
- فقیه آرام، بتول؛ ابراهیمی، زهرا؛ و ضرغام، محسن. (۱۳۹۵). «آسیب‌های روانی اجتماعی ناشی از به‌کارگیری تلفن همراه و اینترنت در میان دانشجویان». فناوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی. ۶ (۳). صص ۱۳۰-۱۱۱.
- قاسمی، مجید و مقدم‌زاده، علی (۱۳۹۶). «تفاوت‌های جنسیتی در استفاده از شبکه‌های اجتماعی (مطالعه موردی دبیرستان‌های منطقه ۵ شهر تهران)»، فصلنامه پژوهش‌های روان‌شناسی اجتماعی، شماره ۲۷، دوره پاییز، صص ۳۴-۱۵.
- کنعانی، محمدمامین و محمدزاده، حمیده (۱۳۹۵). «تماس‌های شبکه‌ای و تجربه عشق سیال، مطالعه کیفی دانشجویان دختر دانشگاه گیلان». فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، دوره ۹، شماره ۱، شماره پیاپی ۳۳، صص ۱۴۵-۱۱۳.
- مهدی‌زاده، سیدمحمد (۱۳۹۲). نظریه‌های رسانه، اندیشه‌های رایج و دیدگاه‌های انتقادی، تهران: انتشارات همشهری.

- .Akar, Filiz. (2015). "Purposes, causes and consequences of excessive internet use among Turkish adolescents." Eurasian Journal of Educational Research 15(3): 35-56.
- Caplan, S. E. (2010). "Theory and Measurement of Generalized Problematic Internet Use: A Two-Step Approach". Computers in Human Behavior, 26(5), 1089-1097.
- Caplan, S.E (2007). "Relations among Loneliness, Social Anxiety, and Problematic Internet Use". Cyber psychology & Behavior, 10 (2): 234-241.
- Demirci, Kadir; Akgönül, Mehmet; & Akpınar, Abdullah. (2015). "Relationship of smartphone use severity with sleep quality, depression, and anxiety in university students". Journal of behavioral addictions, 4(2), 85-92.
- Derks, Daantje; & Bakker, Arnold B. (2014). "Smartphone use, work-home interference, and burnout: A diary study on the role of recovery". Applied Psychology, 63(3), 411-440.
- Enez Darcin, Asli; Kose, Samet; Noyan, Cemal Onur; Nurmedov, Serdar; Yılmaz, Onat; & Dilbaz, Nesrin. (2016). "Smartphone addiction and its relationship with social anxiety and loneliness". Behaviour & Information Technology, 35(7), 520-525.
- Gunuce, S., Dogan, A. (2013). "The Relationship between Turkish Adolescents Internet Addiction, their Perceived Social Support and Family Activities". Computers in Human Behavior, 29(6):2197-2204.
- Humphreys, Lee. (2007). « Mobile social networks and social practice: A case study of dodgeball». Journal of Computer-Mediated Communication. pp.341-345. Retrieved Pdf version from: doi:10.1111/j.1083-6101.2007.00399.x
- Jia, J., Li, X., Zhou, Y., wang, Y., sun, W., (2018), Peer victimization and adolescent Internet addiction the mediating role of psychological security and the moderating role of teacher – student relation ships, Journal computers in Human Behavior, 80, PP: 143-157.
- Kietzmann, J., Hermkens, K., Mccarthy, I., silvestre, B., (2011), Social Media? Get serious understanding The functional bulding block of social media, Journal Business Horizons, 54, PP:241-251.
- Kim, Eunhyang; & Koh; Eunyoung. (2018). "Avoidant attachment and smartphone addiction in college students: The mediating effects of anxiety and self-esteem". Computers in Human Behavior, 84, 264-271.
- Laconi, s., kaliszewska – czere mska, K., Gnisci, A., Sergi, I., Barke, A., Jeromin, F., Groth, J., Gamez- Guadix, M., ozcan, N., DemetroVics, Z., Kiraly, O. , Siomos, K. , FloroS, G., (2018). Cross – Cultural

- Study of problematic internet use in nine European Countries*, Journal Computer in Human Behavior, 84, PP: 430-440.
- Matar Boumosleh, Jocelyne; & Jaalouk, Doris. (2017). "Depression, anxiety, and smartphone addiction in university students-A cross sectional study". PLoS one, 12(8), e0182239.
- Morahan-Martin, J., & Schumacher, P. (2000). "Incidence and Correlates of Pathological Internet Use among College Students". Computer in Human Behavior, 16(1): 13-29.
- Ozdemir, Y., kuZuCu, Y., Ak, S., (2014), *Depression loneliness and Internet addiction: How important is low self-control?*, Journal Computer in Human Behavior, 34, PP: 284-290.
- Wang, J., Jackson, L., Wang, H. & Gaskin, J. (2015). «Predicting social networking site use: Personality, attitudes, motivation and internet self-efficacy». Personality and Individual Differences, 80: 119-124

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی